

*Summary***Smolyarova M.L. Competitive Selection of Workers of Science and Pedagogics: History and Legal Analysis. – Article.**

The features of legal labour relations with workers of science and pedagogics are considered on the basis of competitive selection in a historical aspect and suggestions are brought into the improvement of legislation in the field of competitive selection in Ukraine.

**Key words:** competitive selection, worker of science and pedagogics, higher education.

УДК 340.5:340.115

*К.О. Шелестов*

**ТИПОЛОГІЗАЦІЯ ПРАВОВИХ СИСТЕМ: ЗАГАЛЬНОЦИВІЛІЗАЦІЙНІ  
ТА ПРАВОВІ КРИТЕРІЇ**

Правова карта світу складається з великої кількості національних правових систем. Всі вони в тій чи іншій мірі взаємозв'язані та взаємозалежні.

У юридичній літературі поняття і зміст терміну «правова система» різними дослідниками визначається по-різному. Це пояснюється не тільки відмінністю індивідуальних підходів авторів до даної проблеми, але й їх приналежністю до різних галузей юридичної науки [1]. Думки учених зводяться до вузького і широкого розуміння даного правового явища. У вузькому значенні під даною категорією розуміється право певної держави і термінологічно воно позначається як «національна правова система». Тепер звернемося до іншого значення правової системи. Термінологія тут різноманітна. Наприклад, Р. Давід використовує термін «сім'я правових систем», Д.-Х. Еберт та М. Рейнстайн – «правові круги», І. Сабо – «форма правових систем», С. С. Алексєєв – «структурна спільність» [2]. Правова сім'я – це сукупність національних правових систем, об'єднаних на основі спільності історичного розвитку, системи джерел права, структури права та ін.

Причини різноманіття правових систем полягають, перш за все, у тому, що на форму і зміст правової системи безпосереднім чином впливають історичні традиції і умови виникнення та розвитку історично конкретної держави і права. Наприклад, причини різноманітності правових систем в Західній Європі полягають у тому, що, починаючи з XV ст. становлення європейських держав було пов'язане з розвитком ринкових відносин і формуванням середніх міських станів, які тривалий час були опорою централізації. Утворення національних держав і правових систем було не просто черговим етапом існування певних етносів, а актом укладення суспільного договору про новий соціальний порядок. При цьому межі території, на якій встановлювався цей порядок, залежали від ряду чинників, серед яких етнічному складу населення і його чітко вираженій волі далеко не завжди належало визначальне місце. Кожна

з цих систем має своє історичне коріння і традиції. Не дивлячись на те, що витоки французької і англійської правових систем сягають у середньовіччя, виникнення основних правових систем пов'язане саме з історичними традиціями цих суспільств.

Вплив історичних умов і традицій яскраво виявляється у виникненні традиційних і релігійних правових систем. Зокрема, ісламська правова система сформувалася під впливом тих чинників, які були обумовлені появою ісламської релігії та ісламської цивілізації.

Як відзначає Р. Давид, відмінності між правом різних країн значно зменшуються, якщо виходити не із змісту їх конкретних норм, а з більш постійних елементів, що використовуються для створення, тлумачення та оцінки правових норм. Самі норми можуть бути нескінченно різноманітними, але способи їх вироблення, систематизації, тлумачення показують наявність деяких типів, яких не так вже і багато. Тому, як пише Р. Давид, "...можливо об'єднання правових систем в сім'ї, подібно до того, як це роблять інші науки, залишаючи осторонь другорядні відмінності і виділяючи сім'ї, як, наприклад, в лінгвістиці – романські, слов'янські, семітські мови, у релігії – християнство, іслам та ін., у природознавчих науках – ссавці, плазуни, птахи, земноводні та ін." [3]

При дослідженні правових систем сучасності на перший план висувається перш за все питання їх типологізації. У праві типологізація представляє собою певну систему розподілу правового категоріального апарату на види, групи на основі загальних ознак. Глобальна типологізація виконує роль методологічної основи для класифікації. Остання конкретизує і у певному сенсі формалізує найбільш типові ознаки правових систем. Класифікація не можлива без урахування її взаємозв'язку з особливостями глобальної типологізації і навпаки. Таке поєднання глобальної типологізації і класифікації правових систем дає можливість скласти цілісне уявлення про правову карту світу.

Необхідність і важливість типологізації правових систем пояснюється наступними причинами: по-перше, суто науковими, пізнавальними, а по-друге, практичними – уніфікацією чинного законодавства і вдосконаленням національних правових систем. Відзначаючи, що сама ідея об'єднання правових систем у порівняльному правознавстві набула широкого поширення на початку ХХ ст., П. Круз цілком виправдано вказує на те, що однією з найважливіших причин такої типологізації стало прагнення юристів-теоретиків і практиків забезпечити якщо не повну, то, принаймні, хоч би часткову, але основну, найбільш істотну, частину процесу уніфікації всіх цивілізованих правових систем. Дана думка поділяється й іншими авторами, оскільки очевидно, що будь-яка – повна або часткова уніфікація проводитиметься тим успішніше, чим тісніше вона буде пов'язана з типологізацією [4].

Дж. Вігмор у роботі "Панорама правових систем миру" всі раніш існуючі та сучасні правові системи об'єднав в шістнадцять правових систем: єгипетську, месопотамську, іудейську, китайську, індуську, грецьку, римську, японську, мусульманську, кельтську, слов'янську, німецьку, морську, церковну, романитську, англійську. Причому для такої класифікації був використаний ілюстра-

ційний метод: представлення фотографій історичних пам'ятників права, будівель правоохоронних органів [5].

Г. Созер-Холл за основу своєї типологізації правових систем поклав расову ознаку. Відповідно, він розрізняв індоєвропейську, семітську, монгольську правові сім'ї, а також сім'ю нецивілізованих народів і підрозділяв індоєвропейську правову сім'ю на індуське, іранське, кельтське, греко-романське, німецьке, англосакське, латисько-слов'янське право [6].

К. Цвайгерт Х. Кетц виділяють наступні правові сім'ї: романську, німецьку, скандинавську, загального права, соціалістичного права, права країн Далекого Сходу, ісламського права, індуського права. Критерієм такої типологізації стало поняття «правовий стиль», яке включає: історичне походження і розвиток правової системи, переважаючу юридичну доктрину, специфічні правові інститути, джерела права і методи їх тлумачення, ідеологічні чинники [7].

На питання про те, за якими критеріями необхідно типологізувати правові системи, компаративісти відповідають по-різному. Деякі дослідники пропонують один-єдиний критерій для типологізації правових систем. Наприклад, А. Льові-Ульман за основу своєї типологізації поклав один компонент правової системи – джерела права. Інші обґрунтовують необхідність використання декількох критеріїв. Так, на думку Х. Коха, У. Магнуса, П. Вінклера фон Моренфельса, при проведенні більш глибоких порівняно-правових досліджень критерії типологізації повинні бути розширені. В цьому випадку кожен правопорядок слід вивчати також в аспекті культурно-історичного розвитку і впливу глобальних правових ідей, виходячи з особливостей правової системи в цілому (її устрій і механізм функціонування органів юстиції), правової освіти і учасників правового обороту, основних процесуальних принципів (принципів судочинства) і джерел права. Зрозуміло, що список вищенаведених критеріїв не є вичерпним, і для окремих галузей правового регулювання можна виділити інші відмінні риси і, тим самим, збільшити число критеріїв вже існуючих правових сімей або формувати їх інакше, групуючи критерії за іншим принципом [8].

Крім того, принципове значення має та обставина, що, як правило, серед основних критеріїв типологізації правових систем мають місце як загальноцивілізаційні, так і суто правові критерії. Проте, з приводу пріоритетності цих чинників відсутня єдність думок. Якщо одні учені пріоритетними вважають загальноцивілізаційні чинники, то інших при типологізації правових систем пріоритет віддають критеріям юридичного порядку.

У компаративістській літературі при типологізації правових систем виділяють романо-германську правову сім'ю і сім'ю загального права як класичні, базові сім'ї. Що стосується останніх правових систем, то до них відносяться як до другорядних, не головних.

Насправді не можна недооцінювати значення і роль всіх правових сімей, що формують правову панораму миру. Як відомо, запозичення правових положень в рамках правової аккультурації, в основному, відбувалося в односторонньому напрямку, а саме, традиційні і релігійні правові системи сприйняли багато правових положень у романо-германського і загального права. Проте, запози-

чені правові положення не змогли замінити правові принципи, що визначають функціонування даних правових систем. Питома вага запозичених правових норм, інститутів і навіть галузей в рамках національних правових систем, що відносяться до традиційної або релігійної правової сім'ї, іноді є більш виначальними в порівнянні з нормами «власного» права. Віднесення цих національних правових систем до романо-германської правової сім'ї або до сім'ї загального права не відповідає реальному стану їх функціонування [9].

Відзначаючи вузькість традиційних західних концепцій права Г. Дж. Берман пропонує створити інтегровану, єдину юриспруденцію, яка об'єднає як традиційні школи, так і ті, що виходить за їх межі. Ця нова юриспруденція (соціальна теорія права) повинна ґрунтуватися не тільки на розумі, але і на відчуттях, інтуїції та вірі, на ідеї, що в право треба вірити, інакше воно не працюватиме. Соціальна теорія права повинна розвиватися далі, від вивчення західних систем права і західної правової традиції, до вивчення систем і традицій права, що не належать Заходу, тобто питанням взаємодії західного і незахідного права і, таким чином, до вироблення спільної правової мови людства, до подолання кризи західної традиції права [10].

Таким чином, для проведення науково обґрунтованої типологізації правових систем, що враховує як об'єктивні, так і суб'єктивні чинники, необхідно виділити наступні групи критеріїв: загальноцивілізаційні критерії і правові критерії.

Як вже зазначалося, дискусійним є питання щодо пріоритетності критеріїв типологізації: загальноцивілізаційних або правових. На думку М. М. Марченко, дані критерії іменуються «простими» і «складними», комплексно відображаючи специфіку вище вказаних [11].

Загальноцивілізаційні критерії зводяться до визначення місця історії, релігії, моралі, політики, економіки, соціальної структури, етнографії і екології в правових системах. Під правовими критеріями розуміється зв'язаність правових елементів одним загальним правопорядком специфічного типу: правовими традиціями, системами джерел, структурою права, юридичною технікою, праворозумінням. Історія розвитку будь-якого суспільства накладає свій відбиток на трансформацію правового життя, внаслідок чого можлива еволюція феномена правової системи.

Помітну роль в системі загальноцивілізаційних критеріїв займає релігія, яка сприяє об'єднанню людей в рамках єдиних канонів. У різні часи роль релігії була неоднаковою. Але вона завжди значно впливала та продовжує впливати на еволюцію правових систем, а, отже, несприйняття даного критерію приводить до необ'єктивності відповідної типологізації.

Не слід забувати і про традиції і звичаї різних суспільств, оскільки вони формують спосіб життя людини і її поведінку в суспільних відносинах. Відомо, що зв'язки між людьми в суспільстві опосередковують не тільки юридичними нормами, але і численними іншими правилами поведінки. До їх числа відносяться, перш за все, звичаї, тобто ті правила поведінки, які склалися в суспільстві результаті їх багатократного застосування в перебігу тривалого періоду часу [13].

Правові традиції є похідними від традиції суспільства і відображають суть і зміст правових систем. Правосвідомість – сукупність правових знань, ідей, уявлень, відчуттів, оцінок, емоцій, властивих певній людині. Система джерел права виступає як зовнішня форма закріплення і вираження права. Структура права детермінується через призму наявності певних рівнів викладення правового матеріалу в рамках правових галузей, інститутів і норм. Під юридичною технікою розуміють сукупність прийомів і правил, які використовується в нормотворчості і правозастосуванні.

На основі вищезгаданих критеріїв Х. Бехруз виділяє наступні правові сім'ї: сім'ю традиційно-етичного права, сім'ю релігійного права, сім'ю законодавчого права, сім'ю прецедентного права, сім'ю змішаного права [13].

Не можна недооцінювати значення і роль всіх критеріїв типологізації правових систем, оскільки кожен окремо стає наріжним каменем, якщо його виключити з відповідного складу критеріїв.

### Література

1. Гаврилов В. В. Развитие концепции правовой системы в отечественной доктрине права: общетеоретический и международно-правовые подходы / В. В. Гаврилов // Журнал российского права. – 2004. – № 1. – С. 76.
2. Саидов А. Х. Сравнительное правоведение (основные правовые системы современности): учебник / А. Х. Саидов; под ред. В. А. Гуманова. – М.: Юристъ, 2000. – С. 118.
3. Давид Р., Жоффре-Спинози К. Основные правовые системы современности / Р. Давид, К. Жоффре-Спинози. – М.: Междунар. отн., 1998. – С. 20.
4. Марченко М. Н. Сравнительное правоведение. Общая часть: учебник / М. Н. Марченко. – М.: Зерцало, 2001. – С. 245.
5. Wigmore J. A. Panorama of the World's Legal Systems / J. A. Wigmore. – Sant Paul, 1928. – Vol. 1. – P. XI.
6. Sauser-Hall G. La fonction et la methode du droit compare / G. Sauser-Hall. – Geneva, 1913. – P. 101-115.
7. Цвайгерт К. Введение в сравнительное правоведение в сфере частного права: В 2-х т. – Т.1 / К. Цвайгерт, Х. Кетц. – М.: Междунар. отн., 1995. – С. 117.
8. Кох Х., Международное частное права и сравнительное правоведение / Х. Кох, У. Магнус, П. Винклер фон Моренфельс. – М.: Междунар. отн., 2003. – С. 331.
9. Бехруз Х. Порівняльне правознавство: підручник / Х. Бехруз. – О.: Фенікс, 2009. – С. 108.
10. Берман Г. Дж. Западная традиция права: эпоха формирования / Г. Дж. Берман. – М.: Инфра-М-Норма, 1998. – С. 57.
11. Марченко М. Н. Сравнительное правоведение. Общая часть: учебник / М. Н. Марченко. – М.: Зерцало, 2001. – С. 252-253.
12. Миннихметов Р. Г. Правовая система как синкретизм всех социальных норм / Р. Г. Миннихметов // Право и политика. – 2004. – № 1. – С. 9.
13. Бехруз Х. Порівняльне правознавство: підручник / Х. Бехруз. – О.: Фенікс, 2009. – С. 105.

*Анотація*

**Шелестов К.О. Типологізація правових систем: загальноцивілізаційні та правові критерії. – Стаття.**

Головним при типологізації правових систем є правильний вибір її критеріїв. Загальноцивілізаційні критерії представляють собою фундамент типологізації правових систем. Доповнення їх правовими критеріями забезпечує об'єктивність такої типологізації. Тому недоліки будь-якої групи з виділених критеріїв призводять до деформації уявлення про правову панораму світу.

**Ключові слова:** типологізація, правова система, правова сім'я, загальноцивілізаційні критерії типологізації, правові критерії типологізації, правові традиції.

*Summary*

**Shelestov K.A. The typologization of the legal system: the general-civilization and legal criteria. – Article.**

The main idea of the legal system typologization is the proper choice of criteria. The general-civilization criteria represent the base of the legal system typologization. The supplement of them with the legal criteria provides the objectivity of such typologization. That is why the disadvantages of any selected criteria groups lead to the deformation of the conception of Legal World's Panorama.

**Key words:** typologization, legal system, general-civilization criteria, legal criteria.